

בילדער און געשטאלטן פון מאנפארנאס
[Bilder oon Geshtaltn foon Monparnas]
Pictures and Likenesses of Montparnasse

By Chil Aronson (Chil Aron) (with a foreword by Marc Chagall)

Self-published, 1963

Printed by Imprimerie Abécé, 21 Rue Juliette-Dodu, Paris

Pages 523–527 translated into Hebrew from the original Yiddish.

יעקב מונטשניק, צייר בתי הכנסת העתיקים

ידידותי עם יעקב מונטשניק נוצרה שנה לאחר שהגעתי לפריז, בשנת 1928. כך זה אירע: בבוקר בהיר אני מקבל מכתב, בו כותב לי צייר בלתי מוכר, שהוא מגיע מפולין, וידידו שם ייעצו לו לערוך עימי היכרות באופן מידי. כבר בפולין הוא קרא את מאמרי האומנות שלי בשבועון 'אילוסטריטע וואך'¹, והוא ואשתו מזמינים אותי לסעודת הצהרים בשבת. על המכתב היה חתום: יעקב מונטשניק, והנימה הלבבית שלו חיממה את ליבי, משום שהרגשתי אז בפריז בודד מאד. בשבת, בשעה אחת בצהרים, הגעתי לכתובת אותה הוא ציין במכתבו. היה זה מלון צנוע ברובע בו שוכנת הבסטיליה. בעלת המלון הכרסנית ענתה לי בחדות, שלא מתארח אצלה שום צייר בשם מונטשניק. חשבתי שהאמן נתן לי מספר לא נכון, ובררתי בשלשת המלונות שהיו באותו רחוב, האם מתארח אצלם מר מונטשניק מפולין. בכולם קיבלתי תשובה שלילית.

כשכבר רציתי להיכנס למטרו, העפתי שוב מבט על כתבתו של האמן, שהיתה רשומה על צידה השני של המעטפה. ועלה בדעתי לחזור למלון אליו מפנה הכתובת, ולהראות לבעלת הבית הרגזנית את הכתובת הרשומה. בעלת הבית, כשרק קראה את הכתובת, צעקה: "בוודאי מתאכסן אצלי מר 'מֶצְזֶנִיק', אבל לא כמו שאתם אומרים - 'מוֹנְטְשֶנִיק'!..."². כשעליתי אל הצייר, שהוא ואשתו כבר דאגו על שאינני מופיע - סיפרתי לו את הסיבה לאיחורי. צחקנו ארוכות.

לפני עמד בחור צעיר, כבן עשרים וכמה, רזה, בעל לחיים שקועות, בלורית של שיער שטני סמיך, ועיניים מהורהרות. אשתו סוניה, עובדת כפיים נמוכה, נחמדה ומסבירת פנים, אמרה לי כשצחקו על פניה: "אתה תאמר לי מיד, אבל בכנות, האם גם אני אמנית, זאת אומרת בבישול". והיא היתה כזאת. אבל לא רק זה, היו לה גם תכונות מולדות של חכמה, וטוב לב ורגישות נדירים.

מאז הייתי לעיתים קרובות אורח בביתם של הזוג הצעיר והחביב הזה, שם הכרתי את שתי אחיותיה של אשתו של האמן: פֶּלָה וְאֶסְתֶּר.

¹ 'השבוע המצוייר'.

² ככל הנראה שם המשפחה נכתב בפולנית: mącznik, ואילו היא קראה לפי כללי הכתיב בצרפתית.

יעקב מונטשניק נולד בלודז', ב-4 בדצמבר 1905. אביו היה מושח רהיטים בלכה במקצועו, חסיד אלכסנדר. הילד למד ב'חדר', אבל האב, מכיוון ולא נתן אמון רב מידי³, למד אתו בנוסף חומש עם פירוש רש"י. הוריו של האמן התגוררו במשך תקופה מסויימת בקלץ, ושוב העתיקו את דירתם בחזרה ללודז'. משם הגיע יעקב מונטשניק בשנת 1922 לוורשה, ולמד במשך תקופה מסויימת באקדמיה המקומית לאמנות. עלי עשו עבודותיו של מונטשניק רושם של צייר אוטודידקט. הוא התחתן בשנת 1928, והגיע באותה שנה עם אשתו לפריז.

כמובן, מונטשניק לא יכול היה להישאר זמן רב בלודז', שם לא היתה רשות לצייר. הוא מצא דירה צנועה ברחוב פּרל 2, ליד רחוב וְרֶסְנֶ'טוֹרְיקָס, המלא בדירות סטודיו של אמנים. באותו בנין סיים את חייו הצייר הנאיבי⁴ הצרפתי המפורסם, רוֹסוֹ לֶה דוֹאֲנִיָה, שהיה פקיד מכס עני, וצייר בזמנו הפנוי. את ציוריו הוא העניק בדרך כלל לידידיו. אף פעם לא עלה בדעתו שהוא יכול למצוא עבורם רכשי חפצי אמנות. היום משלמים עבור ציוריו מיליונים.

ידידי, הצייר המפורסם רוֹמֵן קְרֶמְשְׁטִיק, סיפר לי איך השוערת של רחוב פרל 2, שמכרה לו את כן הציור וכלי ציור אחרים של רוֹסוֹ לה דוֹאֲנִיָה, שמת מתוך מצוקה כלכלית נוראה, הציעה לו לקנות את כל הציורים שנותרו, עם המסגרות של הצייר הזקן והעני, תמורת מאתיים פרנק. רומן קרמשטיק לא רצה אפילו להעיף מבט על הציורים האלו.

חלפו עשרים שנה, ובמשך התקופה הזאת האמירו מחירי יצירותיו של רוֹסוֹ לה דוֹאֲנִיָה עד לשלש מאות אלף פרנק לכל אחת. "היה לי אוצר ביד, ובקלות דעת השלכתי אותו" - אמר לי רומן קרמשטיק בצער.

דירתו של מונטשניק היתה בקומה הראשונה, וכללה חדר אחד גדול, ומפלס עליון, שם היו המטבח וחדר השינה. אשתו של האמן עבדה בחייטות, והיתה המפרנסת. מונטשניק עזר לגהץ, אבל הוא היה חלש מבחינה פיזית, ולא היה יכול לגהץ באופן קבוע. הציורים שלו נמכרו לעיתים רחוקות, והדבר פגע קשות במורל של מונטשניק.

מפעם לפעם הוא ארגן בביתו קבלות פנים לידידיו הקרובים. פגשתי שם את האמנים: מנדלבוים, ויסברג, ואת הסופר הַרְשֶׁ פֶּנְסֶטֶר. סוניה, אשתו של האמן, שרה בקול לבבי שירי עם ביידיש. על הקירות היו תלוים ציורים שונים: נופים, ציורי טבע דומם, ופורטרטים. מונטשניק צייר שורה של פורטרטים של אשתו, של מֵדָאם אֶבְרָדָם, של מנדלבוים הגיבן, כמו גם פורטרטים עצמיים.

ציוריו כולם משורטטים ובנויים למופת, הצבע הולם; הם עדיין מעט כבדים, אבל תמיד מתקדמים, הם הולכים ונעשים יותר קלים וזוהרים. הוא קולט בצורה נדירה בחדותה את הקונסטרוקציה של הבתים, ומצייר אותה בצורה מאד מדוייקת. זה נתן לי את הרעיון להציע לו לנסוע לפולין, ולצייר את בתי הכנסת היהודיים העתיקים מעץ שקיימים שם, מהמאות השבע עשרה והשמונה עשרה, שנעלמים כל כך מהר.

³ כנראה הכוונה במלמדים שב'חדר'.

⁴ סגנון אמנות.

י. מונטשניק: בית כנסת מעץ גומבין

J. MACZNIK : SYNAGOGUE EN BOIS DE GOMBINE

יעקב מאָנטשניק : הילצערנע שול פון גאָמבין.

הראיתי ליעקב מונטשניק את מאמרי הארוך על בתי כנסת אלו, שנדפס בשנת 1936 במגזין הצרפתי 'בוֹז'אָר', מעוטר בתמונות המפוארות ביותר של בתי הכנסת העתיקים מעץ שבפולין, שהצייר הפולני סְקוֹצ'יִלְאָס שלח לי. יעקב מונטשניק נתקף בהתלהבות, כשהסתכל על אותם בתי כנסת עתיקים מעץ שלא היו מוכרים לו. הוא נוסע לפולין, ומאייר ומצייר במקום ציורי גואש של שורה של בתי כנסת עתיקים מעץ מהמאות השבע עשרה והשמונה עשרה. שיבחתי מאד את בתי הכנסת המצויירים שלו, וקיוויתי שהוא ימצא עבורם מכון מדעי יהודי, או אספן אמנות יהודי, שירכוש אותם. זה היה מקל על מצבו הכלכלי הקשה של מונטשניק.

היתה לנו תכנית להוציא את הציורים שלו לאור בהוצאה מהודרת וצבעונית, אבל מאיפה לוקחים כסף לכך? בינתיים עלה במוחו של מונטשניק רעיון: הוא יעתיק בידו את ציורי הגואש המקוריים של בתי הכנסת העתיקים בפולין, וימכור אותם, כרוכים יפה, כמו באלבום. אבל הוא רוצה ממני, שאשיג לו מבוא מאישיות צרפתית מפורסמת. היתה לי היכרות עם מִדָאָם מרים קוטולי. מדאָם קוטולי נתנה לי מכתב המלצה אל אֶנטוֹל דֶה מוֹנְזִי, שכיהן פעמים רבות כשר בצרפת. תודות למכתב זה התקבלתי על ידי האחרון במעונו ברחוב ווֹז'יִרָאָר. הראיתי לדה מונזי את ציורי הגואש המקוריים של בתי הכנסת היהודיים העתיקים, שהקסימו אותו בצורה יוצאת מן הכלל, והוא ראה גם את מאמרי ב'בוֹז'אָר' בנושא זה. לאחר מכן הוא כתב מבוא נלהב ומעניין ביותר לציורי בתי הכנסת היהודים בפולין של מונטשניק. ההוצאה לאור 'טְרַיאַנגֶל' הדפיסה מבוא זה, ומונטשניק צרף אותו לכל אלבום אותו הכין בידו.

י. מונטשניק: בית כנסת וישגורוד

J. MACZNIK : SYNAGOGUE DE WYSZOGROD

יעקב מאָנטשניק : שול אין ווישאָגראָד.

מנוצ'ניק הביא מפולין גם שורה של ציורים מוצלחים מאד של אורח החיים היהודי העתיק, אפופים בהומור דק. בעת נדודיו ברחבי צרפת בשנות השלטון הנאצי, מונטשניק לא פסק מלאייר ולצייר. באהבה מיוחדת הוא מציג בציוריו סמטאות ציוריות עתיקות, איכרים בעת עבודתם בשדה, מבנים עתיקים, כנסיות קטנות מימי הביניים. הציור תמיד המתיק והאיר את חיו השקטים והצנועים של בן שכונת העוני הלודז'אית 'בלוט'. כאשר הגרמנים נכנסו לצרפת, מונטשניק ואשתו היו באוֹבֶרְן. הם לא שבו לפריז, אלא הלכו לטולוז, שם התקבצו פליטים יהודים רבים מפריז, ואני בתוכם, לאחר שהשתחררתי באותה עת מהצבא הפולני.

אני נזכר בטולוז באותה תקופה. רדיו - וישי⁵ הסית מידי יום ביומו נגד היהודים. מושל טולוז, דֶה לִיירִיץ, איש ממשל פֶטֶן, רדף את הפליטים היהודיים, והורה להם לנסוע בחזרה למקומות מהם באו, כלומר, ל"שטחים הכבושים", כדי שיהיו תחת שליטת הנאצים. בלב שררה מועקה קשה. אני נזכר בקבלת פנים שהתקיימה אז אצל מונטשניק בדירתו (בפרבר של טולוז). היה זה הזמן בו נאלצנו כולנו להיפרד, ולצאת לדרכים הבלתי מוכרות שצופן לנו גורלנו.

⁵ לאחר שהגרמנים כבשו את צרפת, הוקמה בחלק משטחה ממשלה בשם 'ממשל וישי', שהיתה כפופה לשלטון הגרמני, בראשותה עמד הגנרל פֶטֶן.

אשתו החביבה של מונטשניק, סוניה, חשה את מועקתנו, ועודדה אותנו במילים נעימות. היא ביקשה מאתנו שלא לבייש את הכיבוד שהכינה, השולחן הערוך יפה במשקאות ופירות. ואז, לפני שעזבה את השולחן, התחילה סוניה לשיר, כשמונטשניק ושתי גיסותיו, פלה ואסתר, מסייעות לה. ושירי העם הענגים בידיש, שהיו מוכרים לנו היטב, נגעו עמוק בנשמתם באותם רגעים. הם עוררו בי עולם של זכרונות מהבית הישן, מביתם של ההורים, היישר⁶ משנות הילדות המאירות.

מונטשניק ואשתו התיישבו בלור-בארוס שבהרי פירנאים, שם הוכרחו להתגורר בהוראת השלטונות. ואני, לאחר נדודים שונים, התיישבתי בניס.

מספר שנים לא התראיתי עם מונטשניק, לאחר מכן נפגשנו בפעם האחרונה בניס. זה היה אחרי שביתת הנשק בין איטליה לבעלות הברית, יום קודם כניסתם של הגרמנים לניס. צעדתי בשדרת ויקטואר⁷, ולתדהמתי ראיתי על המרפסת של 'קפה ליאון' את מונטשניק, יושב עם אשתו ושתי גיסותיו. התנשקנו בחום. קראתי למונטשניק הצידה, ואמרתי לו: "איזה רעיון עלה בדעתכם להגיע דווקא לניס, כשכולם מחפשים כיצד להסתתר ולברוח מכאן. מתכוננים כל שעה לבואם של הגרמנים. אני כבר ארזתי את מזוודתי". הוא תלה בי מבט עצוב וחסר ישע, אותו לא אשכח לעולם.

למחרת, בשעה שש בבוקר, התעוררתי לקול תרועות שירתם של פלוגות הצבא הגרמני, שצעדו מבית התיבות לתוך העיר. מיד הסתלקתי מניס, והסתתרתי באחד מפרבריה. החל הגרוש המזעזע של יהודי ניס. גם מונטשניק ואשתו וגיסותיו נעצרו והובלו לֶדְרֶנְסְי. משם הם גורשו ב-1 בנובמבר 1943. רק הגישה אסתר ניצלה. לאחר שפונה על ידי הנאצים ב-18 בינואר 1945 מאושוויץ, מונטשניק עזב אותנו לעד ב-5 במאי 1945 באֶבְרָה, יום טרם כניסתם של האמריקאים.

י. מונטשניק: בית הכנסת בפשבורסק

J. MACZNIK : SYNAGOGUE DE PRZEWORSK

יעקב מאַנְטשניק : די שול אין פּשעוואָרסק.

⁶ אולי: דווקא, ממש.

⁷ ויקטוריה.

Notes

The following notes are meant to help to explain many entries in the text. These notes are in the same sequence as they appear above, more or less.

This book was written and titled in Yiddish. The French title by the author was *Scenes et Visages de Montparnasse* (translated from Yiddish to English, *Scenes and Faces of Montparnasse*).

Art critic and scholar, Chil Aronson wrote primarily in French and Yiddish. He was born in 1898 and died in 1966. He was the author of at least five books: *Aquarelles et gouaches d'artistes juifs de Paris* (publication: Paris: Musée d'art juif, 1959); *Dessins d'artistes juifs contemporains* (publication: Paris: Musée d'art juif, 1957); *Oeuvres d'artistes juifs morts en deportation* (publication: Paris: Galerie Zak and Musée d'art juif, 1955); *Art Polonais Moderne* (publication: Paris: Éditions Bonaparte, 1929); and the book from which the current chapter is selected, בילדער און געשטאלטן פון מאנפארנאס, For some years, he was Director of Bonaparte Gallery, in Paris.

Born משה זאָהאַרױטש שאַגאַל, or Moishe Zakharovich Shagal, Chagall was a Russian-French-Belarus-Jewish, world renowned artist. According to art historian Michael J. Lewis ("Whatever Happened to Marc Chagall?" *Commentary*, October 2008 pp. 36–37), Chagall was considered to be the "the last survivor of the first generation of European modernists." He was also famous as an artist of Jewish themes. Picasso is quoted to have said in the 1950s (Wullschlager, Jackie. *Chagall: A Biography* Knopf, 2008), "When Matisse dies, Chagall will be the only painter left who understands what colour really is." Some divide the École de Paris into two periods with different styles, that before World War I and between World Wars I and II; others consider the École de Paris to simply have developed and evolved over those two combined periods. Those in the École de Paris prior to World War I included Modigliani, Chagall, Matisse, Bonnard, Picasso, Mondrian and others. Chagall's contribution to Fenster's book is a long (3½-page), mournful, in places regretful, Yiddish poem as the book's foreword, printed in Chagall's hand-written, cursive Yiddish in Paris in 1950.

Jacob Mącznik was the eldest of seven children. Next eldest was the sole daughter, Yenta/Jenta, who was also murdered by the Reich (as was her infant daughter, Frimit). Next eldest after Yenta was Ben/Bendet/Beniek, born 1912 (who preferred the other family spelling, *Moncznik*⁵). Ben, then a sculptor, lived with Jacob and his wife at Rue Perrel⁸ in Paris for two years in the mid 1930s. Ben was later wed in the Łódź ghetto, but his wife did not survive the Holocaust. Ben survived the Łódź ghetto and murder and slave-labor camps of the Reich, to emigrate to New York in December 1946. There, he wedded a German murder camp survivor April 1948, Grete Samson (see *Le Monde / Le Siècle*, 7 May 1999, *Horizons: Portrait: 1933–1939: la mémoire infernale d'une victime de la Shoah*), who had emigrated to New York in March 1947. Approximately 1947–9, Ben returned to France to acquire as many Mącznik paintings and drawings as possible (which were in the possession of a cousin of Mącznik's wife); he acquired perhaps half or so. Ben, who had owned small galleries in Warsaw and in Łódź, founded and led what became a truly premier picture framing company in New York (with two galleries) serving renowned artists, wealthy individuals, famous figures and some of the most prestigious museums in the U.S. (see *Picture Framing Magazine*, April 2004, pages 20–22, *Industry Mourns Ben Munn*). He shared the acquired Mącznik artworks with his other four brothers, and framed/protected his share well, and also had his canvases conserved/restored when necessary. Ben and Grete had two children; the second was Charles Samson Moncznik. His *Moncznik* was changed to *Munn* in July 1952, retroactive to birth by court order, in conjunction with the awarding of U.S. citizenship to his parents, Ben and Grete; the name change applied to the whole family of four. In the mid 1990s, Charles began being called by his middle name. Samson Munn was the beneficiary of many stories related to him by his father, including some about Jacob, his wife, their life in the mid 1930s in Paris, etc. Ben died in 2004 and Grete in 2014. Samson, a physician and medical school professor, first became involved in projects and the author of publications related to the Holocaust, to genocide and to similarly heinous human behavior in 1992. His work in that arena later led to his being honored with the designation *Fulbright Specialist* (in *Peace and Reconciliation Studies*). His curriculum vitae / résumé / Lebenslauf, including genocide-related work, may be found at

<http://www.nach.ws/radiologycv.pdf> [last accessed 9 March 2019]. Those Mącznik artworks possessed by Ben, acquired after the Holocaust in France, were inherited by Samson, who has since endeavored to acquire and restore/conservate many more. Samson also created the web site <http://www.maczniak.org> [last accessed 9 March 2019].

Montshnik would be the transliteration of the written Yiddish version of the name as it appears at the heading of the entry. This Polish family name and word means *flour-man*, or *miller*, in English from older Polish. In Polish, it is essentially pronounced midway between *Mōn'tchnik* or *Mōn'tshnik* on the one hand, and *Moḡn'tchnik* or *Moḡn'tshnik* on the other. That is, in the first syllable, there is a slightly rounded “o” ending with a faint “w” sound, as in “tow” or “sew” in general American English, when spoken slowly and carefully.

Although neither French nor English has the “ą” letter, Polish does. A more correct spelling of the artist’s Polish family name is *Mącznik*, which will be utilized throughout the remainder of this translation. His family also used the spelling *Moncznik*.

The Yiddish title of the journal or magazine to which Aronson refers might be transliterated as *Illustrierte Vokh*. In fact, there is a Roman-lettered title at the bottom of the cover of a known Yiddish language journal, and that title is indeed *Illustrierte Vokh*.

Saturday is the Jewish sabbath day.

The Yiddish word used (פֿילענדיקייט, transliterated as *filevdikeyt*) and its translation warrant some explanation. The English word chosen in translation, *feelingness*, is now obsolete, a clear disadvantage, but it nonetheless fits the translation more precisely than any other single, English word. It is utilized here (as it was used in the original Yiddish by Aronson) in the sense of a *nature or character that is opposite of unfeeling*. In English, prior to becoming obsolete, *feelingness* meant *emotional quality or character*. Aronson ends the sentence and paragraph with either that a) Sonia had a refined, feeling nature/character, or b) Sonia had a finely feeling, nature/character, which are subtly different from each other in meaning, but Aronson may not have intended such precision, noting that the distinction between *fine* or *finely* is not possible with certainty, since generally there is no distinction in Yiddish between adjectives and adverbs, and “fayn” [transliteration] may be used in Yiddish to mean either fine or refined. Other single-word English translation choices that might less precisely have sufficed for *feelingness* could have included *perceptiveness*, *sensitivity* and *compassion*, which have the advantage of not being obsolete. The Yiddish word’s meaning bridges those several English words.

Aronson affectionately uses a diminutive declension for the word *pair* or *couple*.

The city of Łódź is located about 75 miles southwest of Warsaw, Poland. It was (and still is) the third largest city in Poland, known for manufacturing. The Jews of Łódź formed the second largest Jewish community in prewar Poland, after Warsaw. In 1931, almost one-third of the population of Łódź (604,000) was Jewish (192,000). In 1939, the Jewish population was reportedly as high as 233,000.

The Aleksander Khasidic movement flourished in Poland from 1880 until it was largely destroyed by Nazi Germany during World War II. The sect is named after the town of its origin, Aleksandrów Łódzki, Poland, about forty-five kilometers from Łódź, which was called *Aleksander* in Yiddish. Prior to the Holocaust, Aleksander Khasidism composed the second largest Khasidic group in Poland — second in size only to Ger. Aleksander Khasidism attracted artisans, merchants and ordinary folk rather than elite Talmudic scholars and richer people who were attracted to Ger. Almost all Aleksander Khasidim were killed in the Holocaust. The *rebbe*s (honored masters, teachers or mentors) of Aleksander formed their own unique emphasis on the service of God and a person’s relationship with his or her fellows. The founding rabbis were of the Dancyger family. The teachings of the *rebbe*s who followed stressed ethics, mysticism and ecstatic religious forms, putting less emphasis on studying the Talmud (the central text of Rabbinic Judaism and the primary source of Jewish religious law and theology; over 6,200 pages long, containing the teachings and opinions of thousands of rabbis). The followers of the *rebbe*s from Aleksander were especially from Warsaw, but also Łódź, where there were approximately 35 houses of prayer and study. One son of the founding rabbi began to serve as *rebbe* in Łódź in 1914, thus starting there its own branch of Aleksander Khasidism.

Kheder was an orthodox religious, Jewish school for boys, in many places just one room, then common in eastern Europe. Typically, Kheder began at age 5 with learning Hebrew, followed directly by learning Torah, then Mishnah (which means repetition/study, the first major portion of the so-called “Oral Torah”) at around 7 years of age, and finally Talmud (see the prior endnote). Reading aloud to each other and memorization were the main techniques used. The end of a boy’s studies would be marked at age 13 or 14 by his *bar mitzvah*. After Kheder, those who wished to become formal religious scribes or rabbis would go on to a Talmudic university, known as *yeshiva*.

Khumash is Torah (the first five books of the Hebrew bible’s (i.e., the Tanakh’s) 24 books, “the five books of Moses”) in book form (rather than scroll), also known as the *Pentateuch*.

Rabbi Shlomo Yitzkhaki (1040-1105), better known by the acronym *Rashi*, was a medieval French rabbi and author of a comprehensive commentary on the Talmud and another on the Tanakh. Acclaimed for his ability to present the basic meaning of the text in a concise and lucid fashion, Rashi appeals to both learned scholars and beginner students, and his works remain a centerpiece of contemporary Jewish study. His commentary on the Talmud has been included in every edition of the Talmud since its first printing in the 1520s. His commentary on Tanakh serves as the basis for more than 300 "supercommentaries" which analyze Rashi's choice of language and citations, penned by some of the greatest names in rabbinic literature.

Kielce is a city in south-central Poland, 127 km (79 miles) southeast of Łódź.

Equivalent to 2 *Perrel Street*. The street no longer exists as such. For map and aerial images, see <http://www.macznik.org/Perrel.htm> [last accessed 25 March 2019].

Naïve art is visual art that reflects having been created by a person who lacks the formal education and training that a professional artist typically undergoes (in anatomy, art history, technique, perspective, ways of seeing, etc.). Naïve art is often imitated for its childlike simplicity and frankness. Paintings of this kind typically have a flat rendering style with rudimentary expression of perspective.

Henri Rousseau, the post-impressionist painter, was also known as *Le Douanier* (the customs officer), a humorous description of his occupation as a toll and tax collector.

In Europe, the first floor is not the ground-level or sidewalk-level floor, but is rather one level up from them.

A *sous-pont* literally means *under-bridge*, and refers to an under-level or under-deck (presumably with respect to the ceiling, in this case), a *mezzanine* in English.

The sentence as printed in Yiddish about how well Mącznik painted buildings could easily be misunderstood. As published, it literally is, “He perceives seldom well the construction of the houses [buildings] and presents / brings forth /produces them very precisely.” To begin with, the word *seldom* in that sentence is a literal translation of the Yiddish word (pronounced *zelt’n*); it can also mean *rarely* or *unusually* or *exquisitely*. Thus, as printed and in the context of the paragraph, *exquisitely* makes the most sense: “He perceives exquisitely [or unusually] well the construction of the houses . . .”

Aronson’s article that he showed Mącznik: *Les synagogues en bois du XVIIe et du XVIIIe siècle en Pologne. Gazette des Beaux-Arts*, series VI, volume XVI (December 1936), pages 233–244.

Władysław Skoczylas, 1883–1934, was a Polish artist (of watercolors, sculpture and woodcuts) and art teacher.

Marie Cuttoli (born (Myriam Bordes), 1879–1973, was an Algerian-born, French entrepreneur and patron of modernist tapestry. Her Paris home was at 55 Rue de Babylone, while her gallery and design house were on Rue Bignon, where major paintings exhibitions were held for artists such as Salvador Dalí and Francis Cyril Rose. She was a close friend of Picasso and other contemporary artists.

Anatole de Monzie, 1876–1947, was appointed minister of one sort or another in France eighteen times, including Minister of Education (twice), of Fine Arts, of Finance, of Justice, and of Public Works. He edited

Encyclopédie française starting in 1935. He was close to a number of French writers and intellectuals of the time, and was a patron of the arts. He lived at Rue de Vaugirard 52, Paris.

In Łódź in the 1850s, Jewish entrepreneurs developed housing in the Polish city of Bałuty (Yiddish, *Balut*), just outside the Łódź city limit. Balut/Bałuty grew haphazardly, without running water or sewer lines. It was annexed to Łódź in 1915, at which time half of Łódź's Jews lived in Balut/Bałuty. Its name connotes poverty.

Auvergne is rural, mountainous region in central France, well known for skiing and hiking.

Toulouse was and still is the capital of the French department of Haute-Garonne and of the region of Occitanie. The city is on the banks of the Garonne River, 93 miles from the Mediterranean Sea, 420 miles from Paris in the south of France, approximately 58 miles from the Spanish border. It is the fourth-largest city in France. In France, Toulouse is called the "Pink City" (La Ville Rose).

From Smithsonian.com [last accessed 25 March 2019]:

"When France declared war on Germany on September 3, 1939, following the German invasion of Poland, the French military spent eight months watching and waiting for the first strike. The so-called 'Phoney [sic] War' ended abruptly in May, when Germany's Blitzkrieg burst upon the French. Within weeks, the Germans had pushed their way deep into France, and the French government was forced to make an impossible decision: regroup in their North African colonies and keep fighting, or sign an armistice with Germany.

"... On June 22, 1940, France signed an armistice with Germany, and by July 9 parliament had voted 569 to 80 to abandon the previous government, the Third Republic. The parliament also voted to give Chief of State Marshal Philippe Pétain [Henri Philippe Benoni Omer Pétain], a World War I hero, full and extraordinary powers. As Julia Pascal writes in the *Guardian*, 'The Republic's *liberté, égalité, fraternité* was replaced with Pétain's *travail, famille, patrie* (work, family, fatherland).' While parliament was essentially dissolved after this vote, the bureaucratic system in place from the Third Republic largely remained to enact the policies Pétain put in place.

"The German troops occupied the northern half of the country, taking 2 million French soldiers as prisoners of war, while the French government worked from its new base in Vichy, a spa city in the center of the country. Most nations recognized the Vichy government as legitimate; the U.S. sent ... an ambassador Meanwhile, Charles de Gaulle objected to the legitimacy of the Vichy government from London, where he began working for the Free French movement.

"The break from the Third Republic came about in part due to the shock and humiliation of being so rapidly bested by the German military, and French leaders were looking everywhere for an explanation for their defeat. That blame fell squarely on the shoulders of Communists, socialists and Jews. Jewish people in particular had been experiencing animosity for decades, since the Dreyfus Affair of the 1890s. ...

"I think the best term for them is authoritarian,' says historian Robert Paxton, the author of *Vichy France: Old Guard and New Order, 1940-1944*. '... all the foreign Jews were put into camps, they cracked down on dissent, and it was in some ways increasingly a police state.'

"Pétain wanted to return to a more conservative mode of life, and to that end there were strong prohibitions against divorce, abortion was made a capital offense, the press was censored, phone calls were monitored and critics of the government were imprisoned. He ruled with absolute power until 1942, when Germany took over the previously unoccupied 'Free Zone' in southern France and began managing affairs more directly.

"The misconception that the Vichy Regime was the lesser of two evils endured only for the first few decades after the war. Since then, as more archival material has come to light, historians have gradually come to see the collaborators as willing participants in the Holocaust. Before the Nazis ever demanded the Vichy government participate in anti-Semitic policies, the French had enacted policies that removed Jews from civil service and began seizing Jewish property. 'The Vichy French government participated willingly in the deportations and did most of the arresting,' Paxton says. ...

"... All told, the Vichy regime helped deport 75,721 Jewish refugees and French citizens to death camps, according to the BBC.

"... the Vichy government was in power for four years. As Michael Curtis writes in *Verdict on Vichy: Power and Prejudice in the Vichy France Regime*, 'The Vichy regime seemed to have early popular support, while the Resistance was at first limited. ... At one extreme there was great brutality, especially by the violently anti-Semitic paramilitary Milice, while on the hand the number of protestors and heroic resisters against Vichy and the Nazis grew larger throughout the war.'

“Paxton agrees that support waned over the course of the German occupation, but also points out the public overwhelmingly supported Pétain’s regime at the start. And while the Resistance began early on in the start of the war, ‘resisters were always a minority,’ writes Robert Gildea in *Fighters in the Shadows: A New History of the French Resistance*.”

From *Across the Waves: How the United States and France Shaped the International Age of Radio*, by Derek W. Vaillant:

“The Vichy government established a radio authority that supervised public and private stations in the unoccupied southern zone. ... Radio-Vichy, as it became known, served the national government’s hall-of-mirrors propaganda campaign. ... Radio-Vichy provided a platform for Marshal Pétain to burnish his image as a national treasure and a paternal savior of France. Radio-Vichy also extended the exclusionary idea of a French national family that could not abide Communists, Freemasons, or Jews.”

Regarding Léopold Marie Frédéric Chenaux de Leyritz, from the website of Yad Vashem [last accessed 25 March 2019]:

“Léopold Chenaux de Leyritz (1896–1973) was the Prefect of the Haute Garonne Department in southwest France from 1940–1944. In his first year in that position he became notorious for imprisoning prostitutes and communists. He also vigorously persecuted the Jews in Haute Garonne. On October 2, 1940, he ordered that foreign Jews with no resources be detained in assigned residences and later in internment camps. In 1941 he was named regional Prefect for the entire Toulouse region. When the deportation of Jews from France’s unoccupied zone began in August 1942, Chenaux de Leyritz took part in the organization and coordination of the transport of the Jews from the Toulouse area, many of whom had already been detained in the Noé and Récébédou internment camps and hundreds more arrested during the August 26 roundup and sent to the Drancy camp.

“After the German occupation of southern France, Chenaux de Leyritz tried to keep the collaboration with the Germans at a minimum. He was forced to resign from his post in January 1944. After France was liberated he was removed from his position as Prefect but was permitted to keep his pension. He was elected mayor of Bellengreville in the Calvados Department (District) in northwest France and held that office from 1959–1970.”

Loures-Barousse is a township in the Hautes-Pyrénées department (a level of administration below regions and above townships) in southwestern France. Barousse is a region composed of two valleys, with two main cities, one of which is Loures-Barousse.

The Italian armistice to which Aronson referred was the Armistice of Cassibile, signed 3 September 1943 and made public 8 September 1943. The armistice was approved by the King of Italy and its Prime Minister. It stipulated the surrender of Italy to the Allies. After its publication, Germany retaliated against Italy, freeing Mussolini and attacking Italian forces in Italy, the South of France and the Balkans. Italian forces were quickly defeated and most of Italy was occupied by German troops.

The Germans marched into Nice 14 September 1943, according to the website of Holocaust Education & Archive Research Team [last accessed 25 March 2019]. However, Alois Brunner arrived in Nice 10 September 1943, according to Renée Poznanski’s *Jews in France during World War II* (Hannover, New Hampshire: University Press of New England for Brandeis University Press, in association with the USHMM, 2001), and combed through the streets with a small *Kommando* (unit), checking the papers of people whose appearance he found suspicious, regardless of their nationality [see <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/fr/node/2612>, last accessed 25 March 2019]. That would suggest that Aronson might last have seen Mącznik 9 September 1943 (which was a Thursday), but perhaps it was as late as 13 September 1943.

In fact, Mącznik died several days *after* the arrival to, and takeover of, the Ebensee division of Mauthausen by the Americans. His body is still at Ebensee and the site of his burial known and noted at the memorial site there. He is buried in a dual grave with another Nazi victim.